

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF PUBLIC HEALTH SERVICES

Кравець В.В., ад'юнкт кафедри
публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз державної політики у сфері медичного обслуговування населення в Україні. Виокремлено пріоритетні напрями сучасного реформування, визначено та охарактеризовано рівні медичного обслуговування населення. Пріоритетними напрямами сучасного реформування сфери медичного обслуговування населення є такі: надання якісних медичних послуг, орієнтованих на визначення громадського здоров'я; переорієнтація функціонування медичних закладів медичного обслуговування населення на профілактичну та діагностичну їх діяльність; метою якісного медичного обслуговування населення є формування здорового способу життя; вдосконалення механізмів фінансування сфери медичного обслуговування населення; вдосконалення та розширення кількості нозологій відповідно до Програми медичних гарантій (гарантований пакет медичних послуг); переобладнання структури сфери медичного обслуговування населення з формуванням належної мережі медичних установ; багаторівневе реформування функцій медичного обслуговування населення (первинного, вторинного та третинного рівнів); створення належної базової підготовки для адміністрування у сфері медичного обслуговування населення; вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулюватиме сферу медичного обслуговування населення; впровадження наукового супроводу сучасної моделі публічного адміністрування сферою медичного обслуговування населення.

У статті вперше виокремлено такі рівні медичного обслуговування населення: життєво-забезпечуючий; зберігаючий громадське здоров'я; сервісний; надання медико-соціального обслуговування. Зазначено, що життєво-забезпечуючий рівень включає у себе медичне обслуговування на ланках екстреної, ургентної, швидкої, невідкладної медичної допомоги, надання лікування при невідкладних станах, захворюваннях, травмах, отруєннях та інших патологічних станах, які загрожують життю громадян. Цей рівень медичного обслуговування включає надання медичних послуг, які забезпечують збереження життєво-важливих функцій організму людини.

Рівень, зберігаючий громадське здоров'я включає у себе медичне обслуговування населення, забезпечує надання медичних послуг, які безпосередньо спрямовуються на збереження здоров'я та працездатності громадян. Сервісний рівень включає у себе надання додаткових послуг із медичного обслуговування населення, які виходять за межі Державної програми медичного обслуговування, Програми медичних гарантій і Програми обов'язкового медичного страхування тощо. Рівень надання медико-соціального обслуговування включає у себе надання соціальних і медичних послуг у сфері медичного обслуговування населення, які надаються на базі медико-соціальних закладів і закладів охорони здоров'я.

Ключові слова: політика, державна політика, обслуговування, обслуговування населення, здоров'я, охорона здоров'я, медичне обслуговування населення.

The article provides a thorough analysis of state policy in the field of public health services in Ukraine. Priority directions of modern reform are identified and levels and levels of health care of the population are defined and characterized. The priority directions of the modern reform of the sphere of public health care delivery by the author are the following: provision of quality medical services which will determine public health; reorientation of functioning of medical institutions of public health services to their preventive and diagnostic activities; the purpose of quality healthcare for the population is to form a healthy lifestyle; improving the financing mechanisms for the public health services; improving and expanding the number of nosologies in accordance with the Medical Guarantee Program (guaranteed package of medical services); re-equipment of the structure of the sphere of medical care of the population with the formation of a proper network of medical institutions; multilevel reform of functions of public health services (primary, secondary and tertiary levels); creation of adequate basic training for administration in the field of public health services; improvement of the legal framework that will regulate the sphere of public health services; introduction of scientific support for a modern model of public administration in the field of public health services.

For the first time, the article outlines the following levels of population health care: life support; preserving public health; service; provision of medical and social services. It is stated that the life-support level includes medical care at such links as: emergency, urgent, emergency, emergency medical care, provision of treatment in urgent conditions, diseases, injuries, poisonings and other pathological conditions, threatening the life of citizens.

This level of health care includes the provision of medical services that ensure the preservation of vital functions of the human body. Accordingly, the public health level includes public health services that provide health services that are directly aimed at preserving the health and efficiency of the public. However, the service level includes the provision of additional public health services that go beyond the State Health Program, the Health Guarantee Program and the Compulsory Health Insurance Program, etc. Also, the level of provision of medical and social services includes the provision of social and medical services in the field of public health services, which are based on medical and social institutions and health care institutions.

Key words: politics, public policy, services, public services, health, health care, public health services.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У правовій науці проблематику державної політики у сфері охорони здоров'я досліджували науковці М. Білинська, Н. Ветютнева, Н. Волк, З. Гладун, С. Убогов, О. Кузьменко, В. Колпаков, Г. Пилипенко, Я. Радиш, А. Радченко, М. Римар, О. Стрельченко, Л. Федорова та інші. Водночас проблемі державної політики у сфері медичного обслуговування населення приділено недостатню увагу, що у свою чергу свідчить про своєчасність і важливість обраної теми наукової статті у світлі проведення реформ у цій сфері.

Метою статті є дослідження державної політики у сфері медичного обслуговування населення як важливого складника реформування всієї системи охорони

здоров'я України, яка входить до складу національної безпеки України. Процес формування і реалізації державної політики у сфері медичного обслуговування населення є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Стан сфери медичного обслуговування населення протягом останніх років слід вважати нестабільним. Це є наслідком неправильного розуміння, наявності стереотипів щодо впровадження ринкових відносин і відсутності дієвих форм державного управління у цій сфері. Більшість дослідників вказують про необхідність застосування сучасної моделі медичного обслуговування населення. Саме сучасна сфера медичного обслуговування населення та асоційовані галузі економіки як суб'єкти господарювання

безпосередньо зацікавлені у збільшенні потреби в якісному та безпечному медичному обслуговуванні населення.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи соціально-політичну значущість та економічну вартість індивідуального та суспільного здоров'я, сфера медичного обслуговування населення вважається однією із найважливіших функцій сучасної держави. Кількісними і якісними показниками тривалості життя та рівня здоров'я населення, низкою інших показників соціальної політики відрізняються багаті й розвинуті держави світу від бідних і слабо-розвинутих. Значення здоров'я людини визнають у світі настільки важливим, що цей показник входить до індексу людського розвитку – універсального показника рівня розвитку суспільства тієї чи іншої країни світу [1, с. 10]. В умовах сьогодення особливого значення набувають формування та розбудова таких сфер медичного обслуговування населення, які б забезпечували задоволення зростаючих потреб населення в доступному і якісному медичному обслуговуванні населення, стримуючи при цьому стрімке зростання витрат на охорону здоров'я [2, с. 125].

Забезпечення медичного обслуговування населення є одним із фундаментальних пріоритетів розвитку сучасної держави та невід'ємним складником державної політики охорони здоров'я України, спрямованої на зміцнення здоров'я нації. Процеси інтеграції України до Європейського Союзу передбачають не тільки адаптацію та гармонізацію положень щодо медичного обслуговування населення на всіх етапах їх життєвого циклу, але й необхідність наукового обґрунтування принципів забезпечення медичного обслуговування населення та їх якості з урахуванням специфіки та особливостей розвитку науки і практики у секторі медичного обслуговування населення [3].

Слід зазначити, що у XXI столітті світова спільнота у своїй соціальній політиці все більше зважає на міжсекторальну взаємодію держави, бізнесу, громадянських об'єднань тощо. Так, шляхом встановлення балансу між різними силами формуються цінності, встановлюються пріоритети, розподіляються ресурси в соціальній сфері. Одним із найпотужніших ресурсів у цьому процесі є сфера медичного обслуговування населення. Незважаючи на її особливу значущість, цій сфері не приділяється належна увага з боку держави та суспільства [4, с. 67]. Саме тому, на думку автора, з метою обґрунтування та дослідження поняття «державної політики щодо медичного обслуговування населення», а також із метою розкриття його сутності, слід з'ясувати етимологію таких категорій як «політика», «державна політика», «державна політика охорони здоров'я», що дозволить втілити в життя розгляд її організаційно-правової значущості.

Так, категорія «політика» є основою адміністративно-теоретичної побудови поняття «державна політика», яке широко досліджується як у словниках, так і в науковій літературі науковцями різних сфер господарювання. Словники визначають «політику» у різних інтерпретаціях, а саме: 1) як загальний напрям, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; напрям діяльності держави у тій чи іншій галузі у певний період [5, с. 849]; 2) як діяльність, пов'язану з відносинами між націями, класами, соціальними групами, ядром якої є завоювання, утримання й використання державної влади [6].

О.Л. Валецький зазначав, що «політика» – це напрям діяльності держави в певній галузі; державні заходи; спосіб дій, спрямованих на досягнення певної мети [7, с. 54]. Автор не повністю погоджується із трактуванням цього науковця, який визначає політику як державні заходи, спосіб дій тощо. На його думку, політика має визначатися як певного роду діяльність, яка має реалізовуватися за допомогою відповідних заходів.

М. Вебер тлумачив «політику» як прагнення брати участь у владі або впливати на розподіл її між окремими групами всередині держави [8, с. 234]. Автор вважає, що

політика – це не тільки прагнення брати участь у діяльності, а сама діяльність. А.Д. Козирева, М.А. Василик, М.С. Вершинин розуміють поняття «політика» як соціальну діяльність у політичній сфері суспільства, спрямовану головним чином на досягнення, утримання, зміцнення та реалізацію влади [9, с. 208]. О.Г. Стрельченко визначає «політику» як цілеспрямованої діяльності, яка полягає у впливі на розподіл її між окремими групами всередині держави через прийняття відповідальних рішень за допомогою методів публічного адміністрування, спрямованих на досягнення поставлених цілей [10, с. 119].

Категорію «політики» необхідно відрізнити від дефініції «державна політика», які співвідносяться, взаємодіють і перебувають у полі зору багатьох науковців [11, с. 22–23]. Однак не існує єдиної точки зору щодо визначення цієї категорії. «Державна політика» досліджується досить широко. Саме вона покликана своєчасно реагувати на відповідні зміни суспільного буття, своєчасно з'ясувати проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, суперечності та знаходити шляхи їх вирішення [12, с. 98].

Необхідно зазначити, що державна політика наділена надзвичайною роллю у житті суспільства. Вона є різноплановим і багатовекторним суспільним явищем, яке реалізується через відповідні структурні напрями: економічну, культурну, соціальну, монетарну, бюджетну, податкову політику тощо. Завдяки такій складності державна політика як необхідний атрибут діяльності будь-якого державного утворення стала об'єктом вивчення багатьох суспільних наук. Дослідженням поняття та змісту державної політики, аналізом її методів, принципів і засобів реалізації займалися вчені-адміністративісти, економісти, філософи, політологи, фінансисти та представники багатьох інших суспільних наук [12, с. 99].

Л.А. Пал пропонує таку дефініцію терміну «державна політика» – це напрям дії або утримання від неї, обраний державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємно пов'язаних проблем [13; 14, с. 34]. Не зовсім зрозумілою є позиція автора в частині трактування «утримання від неї». «Державна політика» є дією, але ніяк не утриманням, яке здійснюється через заборону, обмеження тощо.

О.Г. Стрельченко визначає поняття «державної політики» як цілеспрямовану діяльність держави щодо забезпечення публічних інтересів за допомогою методів публічного адміністрування, спрямованих на досягнення поставлених цілей як у суспільстві, так і у визначених сферах публічного адміністрування [10].

Із вищевизначених трактувань «державної політики» вбачається, що більшість науковців визначають її як таку, яка формулюється за допомогою реалізації інтересів різних соціальних груп, що впливають на політичну сферу існування суспільства. У результаті цього виникає запитання щодо протиріччя інтересів різноманітних соціальних угруповань, з метою усунення яких необхідно їх коригувати за допомогою впливу інститутів публічної влади із застосуванням заходів адміністративного примусу. Саме тому, *врегульовуючи зазначені проблеми, необхідно запропонувати власне визначення «державної політики», під яким необхідно діяльність держави, яка здійснюється за допомогою відповідних методів публічного адміністрування, спрямована на досягнення відповідної мети щодо відповідних сфер адміністрування.*

Державна політика у сфері медичного обслуговування населення є безпосереднім структурним елементом і відповідним напрямом державної політики, який реалізовується у відповідній сфері публічного адміністрування (у нашому випадку у соціальній сфері публічного адміністрування). Саме тому доцільно сформувати відповідну конструкцію, згідно із якою державна політика у сфері медичного обслуговування населення є різновидом

і складовим елементом державної політики, тобто як родо-видовим поняттям, де родовим є державна політика, а видовим – державна політика у сфері медичного обслуговування населення.

Наступною категорією для дослідження є категорія «державна політика у сфері медичного обслуговування населення». Вона відіграє надзвичайно серйозну роль у суспільному житті, оскільки визначається складником національної безпеки України через збереження здоров'я нації. Саме вона покликана своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, складності, суперечності та знаходити шляхи розв'язання цих проблем. Саме за допомогою державної політики у сфері медичного обслуговування населення приймаються державно-політичні рішення щодо медичного обслуговування населення, розробляється відповідний інструментарій, створюється механізм їх реалізації щодо медичного обслуговування населення. Подальше вдосконалення системи медичного обслуговування населення України в нових соціально-економічних умовах нерозривно пов'язане із необхідністю підвищення дієвості державної політики у сфері медичного обслуговування населення [15, с. 3; 16, с. 1].

У сучасних науково-правових джерелах відсутній єдиний підхід щодо досліджуваної категорії «державної політики у сфері медичного обслуговування населення». Така позиція ускладнена її багатовекторністю та невизначеністю відносно її сутності, у результаті чого категорія «державна політика у сфері медичного обслуговування населення» на діалектичному рівні поєднує у собі різноманітні аспекти його трактування як правового, філософського, управлінського, адміністративного та економічного визначення. В результаті цього виникла необхідність дослідження адміністративно-правового розгляду державної політики у сфері медичного обслуговування населення як об'єкта дослідження.

Проблема формування сучасних підходів до інтегрального вирішення проблем сталого розвитку як нових цілей для української держави в контексті забезпечення якісного та ефективного медичного обслуговування населення з метою збереження громадського здоров'я як основи національної безпеки України ще не стала предметом ґрунтовних наукових досліджень, що і слугувало поштовхом для дослідження цієї проблематики.

Успішне вирішення соціально-економічних і політичних проблем розвитку України, напружений процес оновлення всіх сфер життєдіяльності нашого суспільства на засадах демократизму здебільшого залежить від зваженої, науково-обґрунтованої державної політики у сфері медичного обслуговування населення [17]. Так, М.М. Білинська, В.М. Князевич, Я.Ф. Радиш і Н.О. Васюк [18, с. 7] визначають державну політику у сфері медичного обслуговування населення як комплекс прийнятих загальнодержавних рішень чи узятих на себе зобов'язань щодо збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я та соціального благополуччя населення як найважливішого складника її національного багатства шляхом реалізації сукупності політичних, організаційних, економічних, правових, соціальних, культурних, наукових і медичних заходів із метою збереження генофонду української нації, її гуманітарного потенціалу та врахування вимог нинішнього і майбутніх поколінь в інтересах як конкретної людини (особистості), так і суспільства в цілому.

Автор вважає за доцільне сформулювати власне визначення державної політики у сфері медичного обслуговування населення як сукупність загальнодержавних рішень і зобов'язань із метою збереження громадського здоров'я за допомогою надання медичних послуг щодо профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку із вагітністю та пологами.

Доцільно сформулювати основні ознаки державної політики у сфері медичного обслуговування населення: загальнодержавні рішення та зобов'язання; метою яких є збереження громадського здоров'я; реалізація через надання медичних послуг; різновидами медичних послуг є профілактика, діагностика, лікування та реабілітація у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами; надання послуг щодо нагляду за станом вагітності та прийняттям пологів; надання інших медичних послуг щодо медичного обслуговування населення (реєстрація, ліцензування, сертифікація та стандартизація тощо).

У зв'язку з відсутністю визначеного поняття на законодавчому рівні та відповідно до викладеного вище автор пропонує доповнити ст. 1 «Основ законодавства про охорону здоров'я» наведеною дефініцією «державна політика у сфері медичного обслуговування населення».

Невідповідність сфери медичного обслуговування населення його потребам переважно зумовлена неефективністю організації медичного обслуговування населення, а також критичним станом її основного інституційного компонента – закладів охорони здоров'я, недостатнім використанням потенціалу закладів охорони здоров'я недержавної форми власності, а також фізичних осіб-підприємців, які провадять господарську діяльність із медичної практики, до надання медичної допомоги у межах державних гарантій у сфері охорони здоров'я [19]. На сучасному етапі розвитку економічних відносин особливо важливим питанням державної політики будь-якої країни є побудова ефективної системи соціальних гарантій з охорони здоров'я, включаючи безоплатне отримання у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медичного обслуговування населення (гарантований її рівень) [19].

Необхідно зазначити, що сучасні умови у вигляді інституційних і структурних перетворень, вимог європейської спільноти і світового досвіду свідчать про те, що перспектива розвитку сфери медичного обслуговування населення в Україні заснована на її багатуокладності, що підтверджує ст. 49 Конституції України.

Автор вважає, що традиційна модель М. Семашка щодо медичного обслуговування населення, яка базувалася на профілактичному складнику системи медичного обслуговування, має бути змінена на багатуокладну й сучасну, в основі якої має побутувати ринкова організація цієї діяльності. На підставі сучасних стратегічних підходів щодо підвищення якості та доступності медичного обслуговування населення і зменшення фінансових ризиків для населення необхідно надавати новий поштовх для проведення зазначених реформ у цій сфері. Саме реформування цієї сфери має передбачати такі напрями:

- надання якісних медичних послуг, орієнтиром яких визначатиметься громадське здоров'я;
- переорієнтація функціонування медичних закладів медичного обслуговування населення на профілактичну та діагностичну їх діяльність;
- метою якісного медичного обслуговування населення є формування здорового способу життя;
- вдосконалення механізмів фінансування сфери медичного обслуговування населення;
- вдосконалення та розширення кількості нозологій відповідно до Програми медичних гарантій (гарантований пакет медичних послуг);
- переобладнання структури сфери медичного обслуговування населення з формуванням належної мережі медичних установ;
- багаторівневе реформування функцій медичного обслуговування населення (первинного, вторинного та третинного рівнів);
- створення належної базової підготовки для адміністрування у сфері медичного обслуговування населення;

– вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулюватиме сферу медичного обслуговування населення;
– впровадження наукового супроводу сучасної моделі публічного адміністрування сферою медичного обслуговування населення.

Сучасна модель державної політики у сфері медичного обслуговування населення передбачатиме впровадження нового типу суспільних відносин у цій сфері. Основними її елементами є замовник медичних послуг і їх надавач. Найголовнішим замовником послуг у цій моделі є держава, яка й створює необхідні умови для розвитку системи медичного обслуговування населення [18, с. 29].

У 2017–2018 роках відбулося реформування первинної ланки медичного обслуговування населення. Саме у 2018 році трансформаційні процеси, які відбулися на первинній ланці медичного обслуговування населення за допомогою впровадження новітнього механізму фінансування зазначеної сфери, сприяли достатньо швидким та якісним змінам у статусі лікаря первинного медичного обслуговування населення. Автор асоціює попереднього лікаря-терапевта, педіатра зі звичайним «диспетчером», якого не цікавили проблеми здоров'я населення, яке він обслуговував. Нині вони активно турбуються про їх стан здоров'я та здоров'я всієї родини, що впливає на процеси медичного обслуговування населення. Досить вагомим фактором у цій сфері стало фінансування сфери медичного обслуговування населення первинної ланки та матеріальне забезпечення зазначених лікарів, у яких заробітна плата залежить від кількості населення, яке вони обслуговують.

У процесі реформування сфери медичного обслуговування населення медичні заклади взяли на себе сервісні зобов'язання, які вони поступово виконують, починаючи з відкритої рецепції, організації місць для візочків, можливості записатися на прийом до лікаря на конкретний час телефоном або on-line, забрати на місці аналізи, які входять до пакета первинного медичного обслуговування населення, не бігаючи із талончиками по всьому населеному пункту. Ці базові сервіси зумовили те, що більшість медичних закладів почали інвестувати в ці зміни. На сьогоднішній день можна побачити навіть у віддалених районах центри первинного медичного обслуговування населення, які є досить охайними, чистими, у яких надають сервісні медичні послуги через відкриту рецепцію [20].

Система державного медичного обслуговування населення включає в себе державні заходи і методи державного фінансування, які спрямовані на реалізацію конституційних прав громадян на безоплатну медичну допомогу та забезпечення їх медичними послугами. Метою державного медичного обслуговування населення є збереження життя та здоров'я людини, попередження, діагностика і зниження захворюваності, інвалідності та травматизму [18, с. 29].

Саме з цією метою та з правової точки зору доцільно, на думку автора, виокремити такі рівні медичного обслуговування населення: 1) життєво-забезпечуючий; 2) зберігаючий громадське здоров'я; 3) сервісний; 4) надання медико-соціального обслуговування.

Так, *життєво-забезпечуючий рівень* включає у себе медичне обслуговування на ланках екстреної, ургентної, швидкої, невідкладної медичної допомоги, надання лікування при невідкладних станах, захворюваннях, травмах, отруєннях та інших патологічних станах, які загрожують життю громадян. Цей рівень медичного обслуговування включає надання медичних послуг, які забезпечують збереження життєво-важливих функцій організму людини.

Рівень, зберігаючий громадське здоров'я, включає в себе медичне обслуговування населення, забезпечує надання медичних послуг, які безпосередньо спрямовуються на збереження здоров'я та працездатності громадян.

Сервісний рівень включає в себе надання додаткових послуг із медичного обслуговування населення, які виходять за межі Державної програми медичного обслуговування, Програми медичних гарантій і Програми обов'язкового медичного страхування.

Рівень надання медико-соціального обслуговування включає в себе надання соціальних і медичних послуг у сфері медичного обслуговування населення, які надаються на базі медико-соціальних закладів і закладів системи охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладун З.С. Державне управління в галузі охорони здоров'я / З.С. Гладун. Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. С. 9–14.
2. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр. : у 2 ч. / [кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білинської, проф. Я.Ф. Радиша]. К. : НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
3. Про затвердження Державної стратегії реалізації державної політики забезпечення населення лікарськими засобами на період до 2025 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2018 року № 1022 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2018. № 98. С. 322. Ст. 3240.
4. Сидоренко К.О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 234 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2011. 1836 с.
6. Про Товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28 листопада 2002 року № 330-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15/print> (дата звернення: 04.06.2019).
7. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.
8. Вебер М.К.Э. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ : Основа, 1998. 534 с.
9. Козырева А.Д., Василик М.А., Вершинин М.С. Политология: словарь-справочник. Москва : Гардараки, 2000. 328 с.
10. Стрельченко О.Г. Публічне адміністрування у сфері обігу лікарських засобів : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2019. 552 с.
11. Пал Л.А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюб. К. : Основи, 1999. 422 с.
12. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва : Норма, 1996. 432 с.
13. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.
14. Leslie A. Pal Parameters of Power: Canada's Political Institutions, coauthored with Keith Archer, Roger Gibbins, Rainer Knopff. Toronto : Nelson, 1995. 234 p.
15. Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики : навчальний посібник. Луганськ, 2013. с. 262.
16. Авраменко Н.В. Вплив світової економіки на розвиток державної політики сфери охорони здоров'я // *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. Теорія та практика державного управління*. Вип. 3(26), 2009. С. 1–9.
17. Князевич В.М., Радиш Я.Ф., Васюк Н.О. Державна політика України в галузі охорони здоров'я як організаційно-нормативна система владних дій та управлінських рішень // *Інвестиції: практика та досвід*. № 7. 2015. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/23.pdf.
18. Білинська М.М. Управління змінами сфери охорони здоров'я / М.М. Білинська, Т.П. Авраменко. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, 2015. 80 с.
19. Пояснювальна записка до законопроекту «Про організацію медичного обслуговування населення в Україні». URL: <https://www.apteka.ua/article/426436?print>.
20. Медична реформа: 2019 рік має бути переламним для всієї галузі. URL: <https://www.umj.com.ua/article/135044/medichna-reforma-2019-rik-maye-buti-perelamnim-dlya-vsiei-galuzi>.